Zonace Národního parku Šumava aneb O cestě tam a zase zpátky

Zdenka Křenová, Jakub Hruška

Téměř po celou dobu existence Národního parku Šumava probíhají vzrušené diskuse o jeho zonaci. Někdy méně, jindy více vyhrocená vyjádření profesionálních ochranářů, státních úředníků, vědců, představitelů nevládních organizací, novinářů, politiků a dalších laiků jsou nerozlučně provázena otázkou, zda se má zasahovat či nezasahovat proti kůrovci v cenných jádrových zónách, a vytvářejí dojem, že hlavním problémem parku je zonace. Z horečných rozprav se již dávno vytratil fakt, že zonace není cílem, ale velmi důležitým nástrojem ochrany přírody.[1]

První a druhá zonace

Zonace Národního parku Šumava od doby jeho založení v roce 1991 prošla významnými změnami (viz tabulka 1, obr. 1). Krátce po vzniku NP se rozčlenění jeho území do zón ochrany přírody blížilo mezinárodně akceptovanému pojetí zonace jako základního nástroje pro odstupňování hodnoty území a ochrany jeho jednotlivých částí. Základem území I. zóny, složené z 54 částí, byly cenné lokality již dříve chráněné jako přírodní rezervace (např. Modravské slatě, Chalupská slať, Trojmezná, Vltavský luh), kde byl uplatňován diferencovaný způsob péče. Některé lokality (zejm. staré rezervace) byly spravovány bez přímé intervence člověka.

Tabulka 1 *Vývoj zonace v NP Šumava v letech 1991–2010. Stávající platná zonace je označena tučně. Návrh z roku 2004 nebyl nikdy realizován. Návrh z roku 2011 zohledňuje změny ve stavu šumavské přírody v letech 2005–2010 a drobný koncepční posun v chápání zonace NP.*

	I. zóna		II. zóna		III. zóna	
	výměra (ha)	**% z NP**	**výměra (ha)**	**% z NP**	**výměra (ha)**	**% z NP**
1991	15 195	22	51 845	75	1 989	3
1995	**8. 07**	**13**	**55 885**	**82**	**3 372**	**5**
2004 (návrh)	26 550	39	40 640	57	2 693	4
2011 (návrh)	26 738	39,2	*výměry II. a III. zóny nebyly přesně vymezeny, jsou obdobné jako u návrhu z roku 2004*			

Obr. 1 *Vývoj zonace NP Šumava od doby jeho vzniku do současnosti*

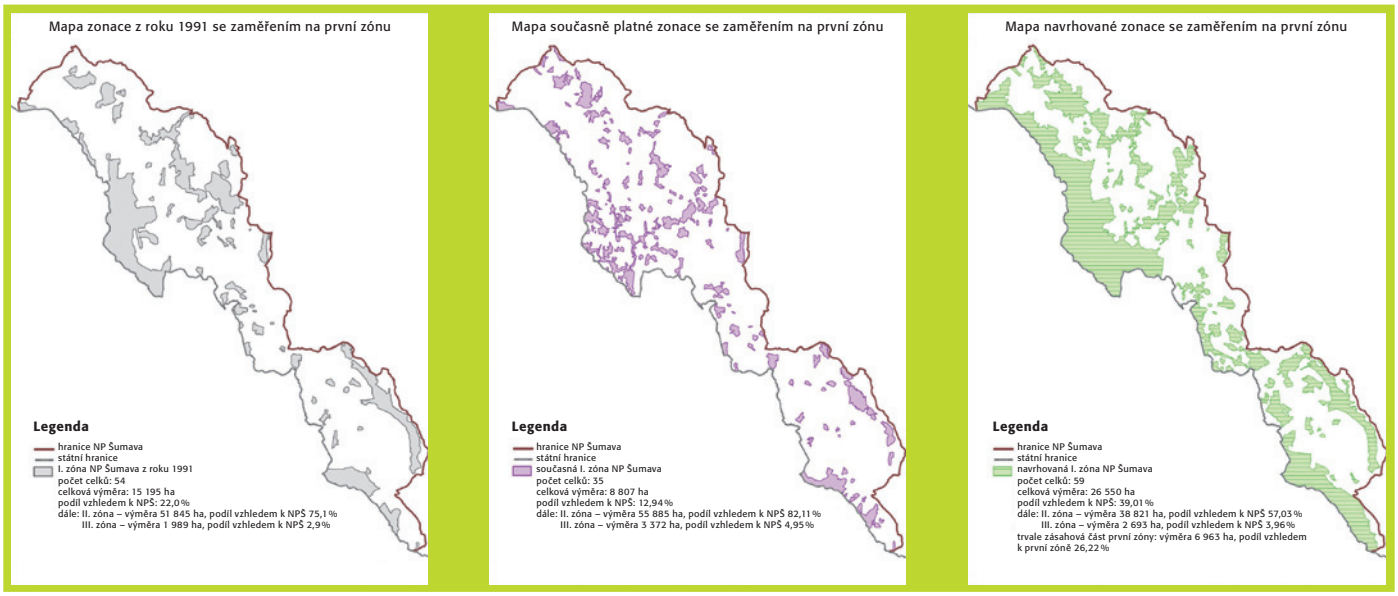

Nové vedení parku přišlo v roce 1994 se změnou koncepce péče včetně významného zmenšení I. zóny. Původních 54 celků I. zóny bylo z důvodu zájmu kácet kůrovcem napadené stromy a aplikovat další aktivní managementová opatření fragmentováno do 135 menších částí. Nové vymezení vycházelo především z lesnické typologie: do I. zóny zahrnulo většinu slatí a fragmenty starých lesních porostů, u nichž se předpokládala vysoká ekologická stabilita a odolnost vůči přirozeným disturbancím (především proti kůrovci). Jednotlivé ostrůvky I. zóny byly však často tak malé, že nemohly umožnit fungování přirozených procesů, a navíc mimo první zóny zůstala řada cenných mozaikovitě rozptýlených biotopů, především rašelinných a podmáčených smrčin (obr. 2).

Zpočátku uplatňovaná bezzásahovost ve fragmentované I. zóně byla již v roce 1998 porušena s cílem zabránit šíření kůrovce do okolních lesů ve II. zóně. Na řadě míst byly v I. zónách prováděny těžby aktivních kůrovcových stromů a asanace kůrovcem napadených polomů a vývratů. Tento postup kritizovali odborníci, představitelé z nevládních a mezinárodních organizací (IUCN, Ramsarský výbor). Jedním z hlavních doporučení mise expertů IUCN z roku 2002 bylo *„zjednodušit a harmonizovat zonaci (zóny národního parku, bezzásahová zóna, klidové zóny biosférické rezervace a Ramsarská zóna) do jediného a jednotného systému různých režimů. Zejména revidovat zonaci a režimy managementu za současného vymezení jádrové zóny na několik větších jednotek s bezzásahovým režimem obklopených nárazníkovou zónou.“*

Kritéria vymezování I. zóny v NP Šumava – návrh 2004

Při přípravě nového návrhu I. zóny v NP Šumava bylo na předmět ochrany nahlíženo z pohledu botanického, lesnického a zoologického.

Botanická kritéria: biotopy nadregionálního, resp. středoevropského významu – zahrnuty byly kompletně vrchoviště, rašeliniště, rašelinné smrčiny, vegetace ledovcových karů jezer, ledovcová jezera, oligotrofní tůně odstavených říčních ramen a kamenná moře; biotopy v ČR zastoupené, ale s vysokou druhovou diverzitou, předlesní sukcesní plochy, lokality s populacemi mimořádně vzácných a ohrožených druhů rostlin, lesy s vysokým stupněm zachovanosti (staré lesní porosty – zonální i azonální), skalní partie s přirozenou lesní i nelesní vegetací, klimatické smrčiny ve stadiu rozpadu, cenné lokality druhotného bezlesí.

Lesnická kritéria: lesní ekosystémy s přirozenou nebo přírodě blízkou druhovou skladbou, s přírodě blízkou prostorovou výstavbou a věkovou skladbou nebo s vysokou genetickou hodnotou, lesní porosty přirozené skladby na extrémních stanovištích, údolní rašeliniště a vrchoviště, bezzásahové území v návaznosti na jádrovou zónu NP Bavorský les; porosty těchto stupňů přirozenosti – původní, přírodní, přírodě blízký. U lesnických kritérií byla využita data z lesního hospodářského plánu jako dřevinná skladba, převládající lesní typ, genetická hodnota dřevin (A, B), věková struktura.

Zoologická kritéria: lokality s významným podílem primárních a přirozených ekosystémů, které představují přirozená refugia zoogenofondu (zejména reliktní boreomontánní prvek fauny), přirozená nelesní stanoviště (mokřady, suťová pole, skály, vodní toky a nivy), přirozená lesní stanoviště zonální a extrazonální); lokality s významnou druhovou pestrostí fauny a významným zastoupením zvláště chráněných druhů – podle české legislativy ochrany přírody (vyhl. č. 395/1992) a druhů ohrožených v celoevropském měřítku (např. evropský červený seznam, Natura 2000); lokality vhodné pro efektivní ochranu jednotlivých klíčových druhů, zejména druhů zvláště citlivých vůči přímým rušivým vlivům (velcí savci, některé druhy ptáků, zejména tetřevovití). Rozhodující pak jsou oblasti pravidelné reprodukce, území poskytující potravní zdroje či úkryty atd. Velikost navrhovaného území je druhově specifická a je volena tak, aby splnila předpoklad ochrany lokální populace.

Návrh nové zonace poprvé

Po další změně vedení národního parku v roce 2004 byl vypracován nový návrh zonace, který počítal s rozšířením I. zóny na 39 % území NP. Byl veden maximální snahou zohlednit přírodní podmínky území, minimalizovat negativní vlivy související s fragmentací zonace a především respektovat platnou legislativu (viz rámeček vpravo nahoře). Pro necelou polovinu navržených I. zón, tedy na 20 % výměry národního parku, byl navrhován režim ponechání samovolnému vývoji, tj. režim bez přímých intervencí člověka.

Při projednávání návrhu s obcemi ležícími v národním parku a představiteli Jihočeského a Plzeňského kraje se nejčastější námitky týkaly omezení vstupu veřejnosti, především místních obyvatel, do I. zóny NP mimo vyznačené cesty. Přetrvávaly také obavy z gradace kůrovce v souvislosti s rozšířením bezzásahových území. Přestože Ministerstvo životního prostředí hledalo způsob, jak umožnit vstup místních obyvatel do nově koncipované I. zóny, a i navzdory faktu, že Zastupitelstvo Jihočeského kraje na svém zasedání počátkem roku 2005 souhlasilo s bezzásahovým režimem na navržených 20 % území NP, bylo další projednávání nové zonace pro nesouhlas obcí díky politické intervenci 23. 3. 2005 zastaveno.

V následujících letech opakovaně probíhala aktualizace návrhu a v rámci nejrůznějších jednání se o zonaci permanentně diskutovalo. Přesto však nebyla nikdy řádně projednána a schválena. O důvodech, proč nebyl oficiální proces projednání podle zákona č. 114/1992 sb., o ochraně přírody a krajiny, vlastně nikdy zahájen, je možné již jen dlouze diskutovat a spekulovat.

Dosud platná verze zonace z roku 1995 neodpovídá mezinárodně uznávaným standardům a způsobům péče o chráněná území, nerespektuje plně ekologické hodnoty a výskyt předmětů ochrany v rámci národního parku a je nefunkční kvůli vysoké fragmentaci a omezené výměře (některé části jsou menší než 1 ha). Nereflektuje ani způsoby realizované péče v chráněném území a je netransparentní. Pro laickou veřejnost je současný systém zonace nepochopitelný a pro odbornou veřejnost, domácí i mezinárodní, je neakceptovatelný. O dlouhodobé stagnaci problému svědčí fakt, že na začátku roku 2010 zveřejněná doporučení týkající se případného udělení prestižního Evropského diplomu Rady Evropy NP Šumava konstatují, obdobně jako v roce 2002, že stávající systém zonace je nevyhovující a že udělení diplomu bude možné pouze tehdy, budou-li nejpozději v roce 2012 projednány a přijaty nový plán péče, zonace a způsoby péče o jednotlivé části NP.

1 Nařízení vlády ČR 163/1991 Sb. ze dne 20. března 1991, kterým byl zřízen NP Šumava a stanoveny podmínky jeho ochrany, § 4 Členění národního parku do zón ochrany přírody uvádí: (1) Metody a způsoby ochrany národního parku jsou diferencovány podle rozdělení národního parku do tří zón vymezených s ohledem na přírodní hodnoty; (2) Do I. zóny (přísná přírodní) se zařazuje území s nejvýznamnějšími přírodními hodnotami v národním parku, zejména přirozené nebo málo pozměněné ekosystémy vhodné pro rychlou obnovu samořídicích funkcí. Cílem je uchování či obnova samořídicích funkcí ekosystémů a omezení lidských zásahů do přírodního prostředí k udržení tohoto stavu.

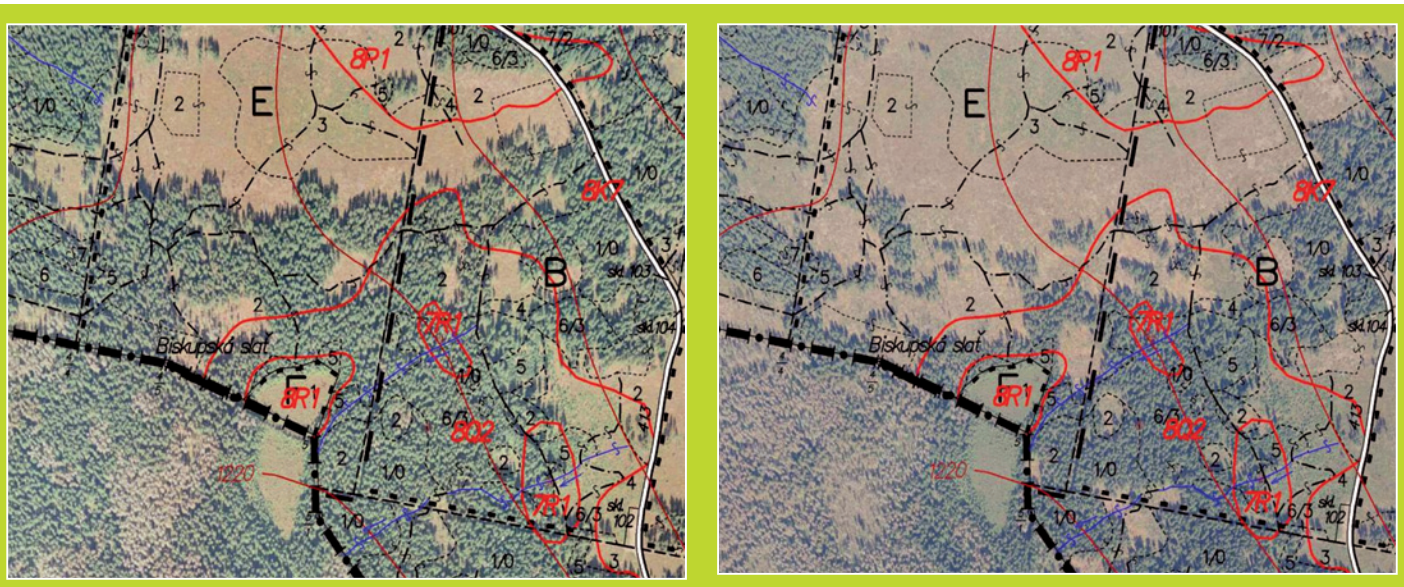

Obr. 2 *I. zóna č. 57 Biskupská slať (označena modrou šipkou – výměra 0,8 ha – nejmenší fragment) chrání vrchoviště nacházející se přímo na státní hranici, které zde zároveň tvoří hranici mezi národními parky Bavorský les a Šumava. Při změně zonace v roce 1995 byly veškeré okolní porosty na české straně, včetně fragmentů podmáčených a rašelinných smrčin (prioritní biotop Natura 2000) přímo navazujících*

Návrh zonace podruhé

Ve snaze přispět k rozmotání gordického uzlu šumavské zonace a péče o území národního parku byl na přelomu let 2010 a 2011 připraven další aktualizovaný návrh.[2] Na přípravě se podíleli odborní pracovníci Správy NP a CHKO Šumava, členové Vědecké sekce Rady NP a členové vědeckého panelu, sestaveného náměstkem ministra životního prostředí, zodpovědného za ochranu přírody. Tento návrh byl sestaven na základě principů, které byly použity již v připraveném plánu péče z roku 2010, jenž bohužel nikdy nevstoupil do procesu projednávání. Jeho principy vycházejí z následujících předpokladů:

První zóna zahrnuje území s vysokou koncentrací přírodních hodnot a představuje nejcennější části národního parku. Jedná se především o celistvá a rozlehlá území málo ovlivněná působením člověka. Vzhledem k mozaikovitému rozložení cenných oblastí, které je pro území Šumavy zcela typické, jsou součástí I. zóny i některé mimořádně cenné, avšak plošně méně rozsáhlé lokality, které doplňují základní kompaktní a celistvá jádra I. zón jako satelity.

Hlavním důvodem vymezení prvních zón je ochrana mimořádně cenných přírodních území, ve kterých probíhají samovolné procesy bez přímých zásahů člověka a ochrana člověkem nepodmíněné (tedy primární) biodiverzity. Převažující část území I. zóny je proto ponechána samovolnému vývoji a zahrnuje ekosystémy, pro které je bezzásahový typ managementu optimální. Jedná se v první řadě o zachované přirozené ekosystémy s málo narušenými ekologickými vazbami a dále o ekosystémy v různých stadiích vývoje, které dlouhodobě směřují k přirozenému stavu. Rozsáhlá území divoké přírody se nacházející především v centrální části národního parku a z velké části navazují na obdobná společenstva v sousedním NP Bavorský les, se kterými tvoří společné území Divokého srdce Evropy více *Ochrana přírody* (2008)6:2-5. Na části ploch I. zóny mohou být přitom provedena jednorázová nebo časově omezená opatření, cílená na podporu samořídicích funkcí ekosystémů a jejich následného ponechání samovolnému vývoji (např. revitalizace rašelinišť). Součástí I. zóny jsou dále území s výskytem vzácných klíčových druhů obratlovců (např. tetřívek obecný), která rovněž vyžadují dočasný či občasný management.

Do I. zóny jsou zařazeny i **mimořádně významné lokality** sekundární (tedy člověkem podmíněné) biodiverzity. Jedná se zejména o cenné nelesní biotopy (zejména louky) nebo lokality s výskytem velmi vzácných druhů, které vyžadují speciální a víceméně trvalou údržbu. Tyto lokality jsou v I. zóně zastoupeny menšinovým podílem, jejich rozloha je do 5 % celkové rozlohy I. zóny.[3]

Druhá zóna zahrnuje většinou přírodně hodnotná území, v minulosti různě ovlivněná lidskou činností a v současnosti zpravidla vyžadující aktivní péči. Na většině území jsou proto diferencovaně uplatňována aktivní managementová opatření, a to buď po přechodnou dobu, nebo trvale. Managementová opatření v lesích mají za cíl připravit část území na zařazení do I. zóny ve středně- nebo dlouhodobém časovém horizontu. V části lesů na území II. zóny je uplatňován trvalý aktivní management (trvale udržitelné přírodě blízké hospodaření) a tvoří jak nárazníkové a ochranné pásmo národního parku, tak zázemí obcí.

Třetí zóna zahrnuje intravilány obcí a jejich bezprostřední nelesní okolí, kde převažují biotopy silně ovlivněné a pozměněné činností člověka. Jádrem III. zóny jsou zastavěná a zastavitelná území na ně navazující (ve smyslu zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu). Vymezení III. zóny představuje území určené k rozvoji obcí, nicméně to neznamená automatické

2 Z biologického hlediska vychází tento koncept z odborných podkladů návrhu zonace z r. 2004, ale samozřejmě byly zohledněny jak změny stavu ekosystémů v uplynulých více než 5 letech, především následky orkánu Kyrill, viz *Ochrana přírody (2008)1:36*, tak aktuální zkušenosti a v mezidobí probíhající koncepční a metodické diskuse o zonaci národních parků v ČR.

3 Pro oblast Šumavy, která je nejen převážně lesnatým, ale také významným mokřadním územím, je typické mozaikovité rozložení cenných maloplošných biotopů po celém území národního parku. Tato rozptýlenost mimořádně cenných lokalit je dána především utvářením a rozložením mokřadních biotopů v území. Při respektování kritéria celistvosti nebylo možné začlenit veškeré cenné lokality do I. zóny z důvodu nedostatečné rozlohy a rozdrobenosti v území. Mimo I. zónu tak zůstává velké množství vysoce cenných lokalit, které pouze nesplňují kritérium dostatečné rozlohy. Jejich adekvátní ochrana v rámci II. zóny může být vzhledem k měnícím se podmínkám a obecným tlakům na využívání území nedostatečná. Vzhledem k principu celistvosti musely být v rámci arondace do I. zóny zahrnuty také plochy s méně hodnotnými biotopy, které neodpovídají výše popsaným pravidlům. Tyto plochy jsou v I. zóně zastoupeny menšinovým podílem.

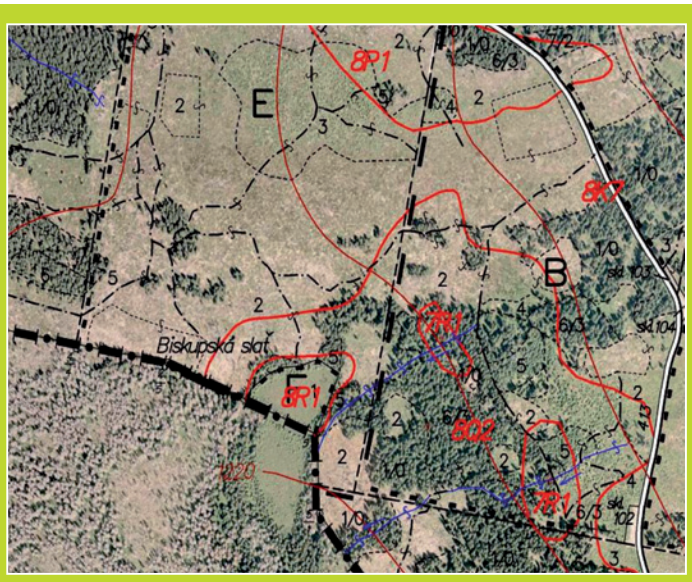

2002

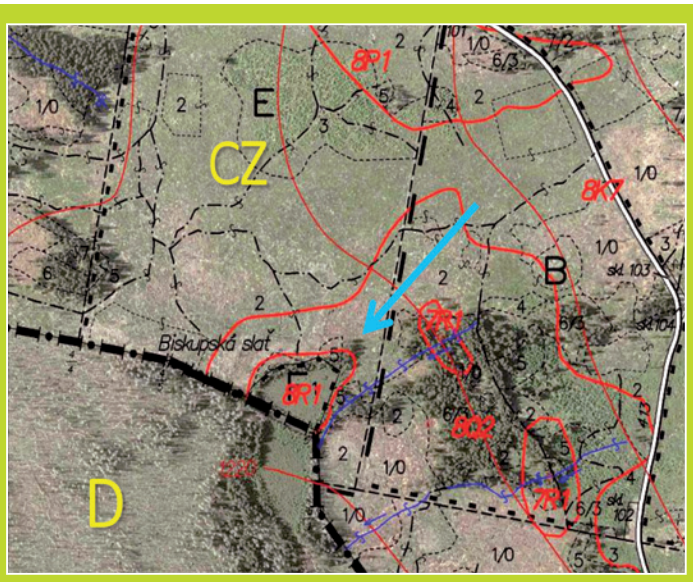

2004

na vrchoviště, zařazeny do II. zóny (tj. striktně zásahové). V 2. polovině 90. let 20. století byly v souvislosti s výrazným zdrojem kůrovce na bavorské straně veškeré tyto porosty ve věku 120–140 let vykáceny.

vymezení zastavitelného území. V některých případech se zde nacházejí velmi cenná společenstva (luční rašeliniště, bohaté květnaté horské louky, vřesoviště) vyžadující šetrné způsoby péče, která kvůli fragmentaci zonace nebylo možné vyloučit.

Návrh nové zonace předpokládá, že omezení vstupu veřejnosti mimo vyznačené cesty bude uplatňováno pouze v části I. zóny, a to v lokalitách s výskytem zranitelných biotopů (např. rašelinišť) a v územích, ve kterých se vyskytují živočichové citliví na rušení (např. tetřev hlušec, tetřívek obecný, sokol stěhovavý). Návrh byl postoupen na Ministerstvo životního prostředí, kde by měl být podkladem pro jednání expertní skupiny připravující zákon o NP Šumava.

Poučení a naděje

Považujeme-li vznik funkční a všemi partnery akceptované zonace za cíl, pak nekonečné rozpravy o zonaci NP Šumava dosud nevedly k žádnému cíli. Připustíme-li však, ve smyslu tolkienovského podtitulu článku, že cesta a hlavně šťastný návrat z cesty za poznáním je více než dosažení cíle, pak těch uplynulých patnáct let nebylo zbytečných. Mnohé jsme se naučili. Nejrůzněji modifikované varianty zonace ukazují, že nejcennější perly šumavské přírody jsou stále na stejných místech. Opakovaně se potvrdilo, že stávající fragmentace zonace a na ni navázané způsoby péče jsou nevyhovující, ničí přírodní hodnoty území a pro veřejnost jsou nepochopitelné, stejně jako striktní omezení vstupu mimo značené cesty do celé I. zóny. Za současné situace nezbývá než věřit, že cesta za poznáním bude mít šťastný konec a v dohledné době vznikne všemi akceptovaný konsensus, který bude vycházet ze získaných zkušeností. Zonace NP Šumava by pak konečně, obdobně jako v jiných mezinárodně uznávaných národních parcích, mohla být vhodným nástrojem k naplňování dlouhodobé koncepce péče o toto unikátní území.

Z. Křenová působí na Přírodovědecké fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Jakub Hruška pracuje v České geologické službě

SUMMARY

Křenová Z. & Hruška J.: The Šumava/Bohemian Forest Mts. National Park´s Zonation or a Way Out and Back

The Šumava/Bohemian Forest Mts. National Park´s zonation has been debated since the very NP´s establishing and reflects views and opinions on nature conservation principles among various groups of experts. The first zonation developed in 1991 fully respected the original intention of having a NP, *i.e.* leaving space to spontaneous processes in nature. At that time, the mostly non-intervention Zone 1 covered 22 % of the NP´s territory, being divided into 54 units. In 1995, the zonation was dramatically changed, because the NP´s senior managers supported the opinion that a European Spruce Bark Beetle (*Ips typographus*) outbreak can be reduced only by forest management measures, *i.e.* by extensive felling. Thus, only 13 % of the NP´s territory was protected within the Zone 1, which was in addition fragmented into 135 patches. At most of them, affected trees had to be fallen and other forest management measures against the bark beetle had to be taken. The zonation has been valid, although its original intention was almost completely lost, particularly after the hurricane Kyrill in 2007. A proposal for delineating the Zone 1, developed in co-operation of NP Administration technical staff members and a expert panel established by the Deputy Minister of the Environment of the Czech Republic is based on the botanical, forest management and zoological criteria, carefully assessing the NP´s values. Therefore, the proposed Zone 1 inludes both areas which should be immediately considered as non-intervention ones and those where single or temporary intervention measures should be applied (wetland restoration, complementation of missing tree species). Into the Zone 1, valuable permanently managed areas are proposed to be included, particularly grasslands which need regular mowing or grazing. The proposed Zone 1 covers 39.2 % of the NP´s territory and is distributed in 10 units. It is supposed that the admittance to the Zone 1 outside the selected roads would be prohibited only at sites where it is necessary for rare species (the Capercaillie *Tetrao urogallus* or the Eurasian Lynx *Lynx Lynx*) or habitat (peat bogs) protection. The proposal would be a background for a working group drafting an act on the Šumava/Bohemian Forest Mts. National Park on behalf of the Ministry of the Environment of the Czech Republic.